

DOSTOJANSTVO LJUDSKE OSOBE PREMA NAUKU DRUGOGA VATIKANSKOG KONCILIA U SVJETLU SUVR MENIH KULTURALNIH DINAMIKA

Tonči Matulić – Ante Bekavac

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
tonci.matulic@kbf.unizg.hr
antebekavac@gmail.com

UDK: oecumenicum concilium Vaticanum1962/1965
(342.7+342.731)

(17.023+070.11)27-184

<https://doi.org/10.34075/cs.58.1.2>

Pregledni rad

Rad zaprimljen 2/2022.

Sažetak

Autori u radu polaze od razumijevanja ljudskog dostojanstva kako ga predstavlja Drugi vatikanski koncil u dvama dokumentima: Pastoralnoj konstituciji Gaudium et spes o Crkvi u suvremenom svijetu i Deklaraciji Dignitatis humanae o slobodi vjerovanja. Suvremeno doba pokazuje duboku krizu razumijevanja ljudske osobe, iz koje se javljaju i brojne povrede ljudskog dostojanstva. Izazovi i poteškoće uzrokovani antropocentrizmom suvremene kulture izgubili su dimenziju transcendentnosti ljudske osobe. Koncilski nauk o ljudskom dostojanstvu pokazuje da je nužno i potrebno čovjeka-osobu razumijevati u odnosu na Boga na čiju je sliku stvoren i na sliku Isusa Krista – savršenog čovjeka koji je utjelovljenjem čovjeka uzdignuo na veoma visoko dostojanstvo, čime je ljudsko dostojanstvo ozdravljeno od zatvorenosti i grijeha. Suvremena kriza ljudskog dostojanstva u svjetlu kulturalnih dinamika pokazuje radikalnu dramu odbacivanja Boga, s jedne strane, i gaženja ljudskog dostojanstva, s druge strane. Bog kao izvor i počelo svega života apsolutni je izvor i jamac ljudskog dostojanstva. U svjetlu teološkog i antropološkog razumijevanja ljudskog dostojanstva potrebno je početi od cjelovitog razumijevanja ljudske osobe upravo onako kako nam pokazuje koncilski nauk o čovjeku. Čovjek je središte i vrhunac Božjeg djela stvaranja i kao takav nositelj oznake slike Božje (usp. Post 1, 26-27), te je pozvan na istinski život koji mu dolazi iz vrela kršćanske Objave.

Ključne riječi: Bog, Isus Krist, čovjek, dostojanstvo, savjest, sloboda, razum.

UVODNA PREMISA

Nakon podužega uvodnog izlaganja u kojemu *Gaudium et spes* opisuje čovjekovu situaciju u današnjemu svijetu,¹ a ključne riječi tog opisa su u latinskom izvorniku *transformatio, transmutatio, mutatio, evolutio* ili u hrvatskom prijevodu preobražaj, preobrazba, promjena, razvoj, pri čemu se katkada ove ključne riječi dodatno pojačavaju pridjevima, kao, primjerice, *profundae et celeres mutationes* ili duboke i brze promjene, zatim *profundae transformationes* ili duboke preobrazbe, potom *cum amplior rerum transmutatione* ili s dubljim preobražajem te *rapida rerum mutatio* ili nagle promjene,² odmah zatim u prvome poglavlju Prvoga dijela Konstitucije u kojemu se izlaže nauk o odnosu Crkve i čovjekova poziva, Koncil donosi kratku i jezgrovitu sintezu kršćanske antropologije ili kršćansko-ga nauka o čovjeku.³ Ovo prvo poglavlje, ipak, nije naslovljeno ni kršćanska antropologija ni kršćanski nauk o čovjeku, nego je naslovljeno kao dostojanstvo ljudske osobe. Odmah treba reći da izlaganje, ali ne samo ovo naše, o dostojanstvu ljudske osobe u svjetlu vjere zahtijeva da jedno oko držimo budno otvorenim nad suvremenim kulturalnim dinamikama, tj. preobrazbama koje zahvaćaju sve sfere života i sve ljudske djelatnosti pa prema tome i samo ljudsko dostojanstvo.⁴

Na početku valja podsjetiti da se sintagma dostojanstvo ljudske osobe nalazi također u naslovu cijeloga jednog koncilskog dokumen-

¹ Usp. Paul J. Griffiths, *Gaudium et Spes, Luctus et Angor: The Dramatic Character of the Human Condition*, u: *Nova et Vetera*, 8 (2010.) 2, 269-281; usp. Hans-Joachim von Sander, *Theologische Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute*, u: Peter Hünemann – Bernd Jochen Hilberth (Hrsg.), *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, Verlag Herder, Band 4, Freiburg im Breisgau, 2005., 715-729.

² Usp. Drugi vatikanski koncil, *Pastoralna konstitucija Gaudium et spes o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. prosinca 1965.), u: *Dokumenti*, VII., Popravljen i dopunjeno izdanje, Zagreb, 2008., br. 4-6, (dalje GS).

³ Usp. GS, br. 12; usp. Hans-Joachim von Sander, *Theologische Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute*, 729-743; usp. David L. Schindler, *Christology and the Imago Dei: Interpreting Gaudium et Spes*, u: *Communio*, 23 (1996.) 1, 156-184.

⁴ Usp. Tonči Matulić, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije. Let iznad oblaka dekristijanizacije*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 84-94; usp. Kristin E. Heyer, *An "Echo in their Hearts": The Church in Our Modern World*, u: *New Theology Review*, 28 (2016.) 2, 27-37; usp. Ellen Van Stichel – Yves De Maeseneer, *Gaudium et Spes: Impulses of the Spirit for an Age of Globalization*, u: *Lowian Studies*, 39 (2015.) 1, 63-79.

ta, a to je deklaracija *Dignitatis humanae personae* ili *Dostojanstvo ljudske osobe* o slobodi vjerovanja.⁵

Usputno treba reći da je pojam ljudskog dostojanstvo ili latinski *dignitas humana* u značenju u kojemu ga danas uzimamo i koristimo iznašasće modernoga doba,⁶ dotično prosvjetiteljstva i, još preciznije, filozofije Immanuela Kanta, koji je napravio bitnu razliku između stvari koje imaju vrijednost i onih koje imaju dostojanstvo, smatrajući da su vrijednosti podložne subjektivnom prosuđivanju, dok stvar koja ima dostojanstvo jednostavno zahtijeva priznanje i poštovanje samim svojim postojanjem, jer ono što ima dostojanstvo nosi u sebi vlastitu svrhu, to je dakle samo-svrhovito biće. Samo-svrhovito biće je takvo da, kako to kaže jedna formula-cija kategoričkog imperativa, ono nikada ne smije biti tretirano kao puko sredstvo, nego uvijek kao svrha u sebi samome.⁷ Među svim bićima jedino je ljudsko biće obdareno dostojanstvom, jer je samo čovjek, kao razumno i autonomno biće, posjednik i nositelj neotuđivih prava i sloboda.⁸ Dakle, zajedno s idejom ljudskoga dostojanstva neraskidivo je povezana ideja ljudskih prava i sloboda.⁹ Potvrdu za to već smo vidjeli na primjeru Deklaracije o slobodi vjerovanja koja pobliže definira doktrinarna načela i izlaže okolnosti priznavanja i poštivanja prava svakog čovjeka na slobodno ispovijedanje

⁵ Usp. Drugi vatikanski koncil, Deklaracija *Dignitatis humanae* o slobodi vjerovanja (7. prosinca 1965.), u: *Dokumenti*, (dalje DH); usp. Roman A. von Siebenrock, Theologischer Kommentar zur Erklärung über die religiöse Freiheit, u: Peter Hünermann – Bernd Jochen Hilberth (Hrsg.), *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, 166-196; usp. David L. Schindler, Freedom, Truth and Human Dignity: An Interpretation of Dignitatis Humanae on the Right to Religious Liberty, u: *Communio*, 40 (2013.) 2, 208-316.

⁶ Usp. Bernard Brady, The Evolution of Human Dignity in Catholic Morality, u: *Journal of Moral Theology*, 10 (2021.) 1, 1-25; usp. Mette Lebeck, What is Human Dignity?, u: *Maynooth Philosophical Papers*, 2 (2003.), 1-13.

⁷ Usp. Immanuel Kant, *Utemeljenje metafizike čudoreda*, KruZak, Zagreb, 2016., IV 428 - IV 429, 155-157; usp. Michael Rosen, *Dostojanstvo. Historija i značenje pojma*, Clio, Beograd, 2015., 77-84; usp. Henry E. Allison, Morality and Freedom: Kant's Perspective Thesis, u: *The Philosophical Review*, 115 (1986.) 3, 393-425; usp. Thomass E. Hill, Kantian Perspectives on the Rational Basis of Human Dignity, u: Marcus Düwell – Jens Braavig – Roger Brownsword – Dietmar Mieth (ed.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., 214-221.

⁸ Usp. David Hollenbach, Human Dignity in Catholic Thought, u: Marcus Düwell – Jens Braavig – Roger Brownsword – Dietmar Mieth (ed.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*, 250-259.

⁹ Usp. Bas de Gayy Fortman, Equal Dignity in International Human Rights, u: Marcus Düwell – Jens Braavig – Roger Brownsword – Dietmar Mieth (ed.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*, 355-361.

svoje vjere.¹⁰ Uz to valja također reći da se izlaganje personalističkog načela socijalnoga nauka Crkve u njegovu Komentariju zaključuje izlaganjem o ljudskim pravima.¹¹ U tom se smislu pokazuje da govor o ljudskom dostojanstvu i govor o autonomiji i ljudskim pravima idu skupa,¹² a vidjet ćemo u nastavku neke goruće probleme koji u suvremenoj kulturi proizlaze iz apsolutnog poistovjećivanja autonomije i ljudskih prava s ljudskim dostojanstvom.¹³

Ovdje nas, dakako, uopće ne zanima daljnja analiza Kantova shvaćanja vrijednosti i dostojanstva, te odnosa među njima, nego nas jedino zanima činjenica da je Koncil u *Gaudium et spes* kratku i jezgrovitu sintezu kršćanske antropologije, dotično, izlaganje o temeljnim kršćanskim istinama o čovjeku, naslovio *De humanae personae dignitate* ili *Dostojanstvo ljudske osobe*, čime dakako nije ni motivom ni namjerom ni sadržajem potvrdio Kantovo shvaćanje čovjeka,¹⁴ nego je samo primjerenim i razumljivim jezikom aktualizirao i posadašnjio ono isto što se temelji na objavljenim istinama o čovjeku i što iz tih istih istina neposredno i posredno proizlazi za općenito i konkretno, tj. ontologijsko i etičko poimanje i vrednovanje čovjeka.¹⁵

¹⁰ Usp. DH, 2; usp. John Courtney Murray, The Problem of Religion Freedom, u: *Theological Studies*, 25 (1964.) 4, 503-573.

¹¹ Usp. Papinsko vijeće „Iustitia et pax“, *Kompedij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., 152-159 (dalje KSNC).

¹² Usp. Marc D. Guerra, The Affirmation of Genuine Human Dignity, u: *Journal of Markets and Morality*, 4 (2001.) 2, 295-301.

¹³ Usp. Heike Baraznke, Autonomy and Human Dignity in Current Western Ethics: Ethical Transformations, Cultural Diversities, and Biomedical Challenges, u: *The BETIM Journal of Medical Humanities*, 1 (2020.) 1-3, 3-28; usp. Miguel Ángel Persono Linera, Human Dignity versus Personal Autonomy, u: *Rechtstheorie*, 48 (2017.) 30-60; usp. Christopher McCrudden, Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights, u: *The European Journal of International Law*, 19 (2008.) 4, 655-724; usp. Neil Mitchel – Rohda E. Howard-Hasmann – Jack Donnelly, Liberalism, Human Rights and Human Dignity, u: *American Political Science Review*, 81 (1987.) 3, 921-927.

¹⁴ Usp. Samuel J. Kerstein, Kantian Dignity: A Critique, u: Marcus Düwell – Jens Braavig – Roger Brownsword – Dietmar Meith (ed.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*, 222-229; usp. Sunday Adeniyi Fasaro, Kant on Human Dignity: Autonomy, Humanity and Human Rights, u: *Kantian Journal*, 38 (2019.) 1, 81-98.

¹⁵ Usp. Josef Fuchs, *Moral Demands & Personal Obligations*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 1993., 203-211; usp. Sigrid Müller, Concepts and Dimensions of Human Dignity in the Christian Tradition, u: *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society*, 6 (2020.), 23-25.

1. ČOVJEK NIJE SAMO U SREDIŠTU, NEGO ON JEST SREDIŠTE STVORENJA

Pritom je važno posebno naglasiti premisu od koje polazi koncilsko izlaganje o dostojanstvu ljudske osobe, a koje u suvremenoj kulturi, primjećujemo to, poprima neke drugačije naglaske. Naime, Koncil u *Gaudium et spes* započinje izlaganje ovom tvrdnjom: „Prema gotovo jednodušnom uvjerenju vjernika i nevjernika, sve na zemlji treba biti usmjereno prema čovjeku kao svojem središtu i vrhuncu.”¹⁶ Poznato je da se od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća, otkako je postala razvidna sveprisutna ekološka kriza, u zapadnjačkom kulturnom krugu izriču teške optužbe i kritike na račun pretpostavljenoga takozvanog antropocentrizma, jer da su upravo antropocentričke ideologije jedine odgovorne za realne prijetnje samouništenjem prirode i zajedno s prirodom i čovjeka. Naravno, neki nisu ni okom trepnuli optužujući upravo kršćanstvo da je ono najodgovornije za razorne učinke čovjekova djelovanja na svekoliku prirodu,¹⁷ jer da najprije kršćanstvo, a onda za njim i sve moderne ideologije u središte stavljaju čovjeka, dajući mu neograničenu moć i vlast nad prirodom i životom.¹⁸ Nema nikakve sumnje u to da su upravo antropocentričke ideologije skrivile suvremenu ekološku krizu,¹⁹ ali je apsolutno neprihvatljiva teza da je u tome sudjelovalo kršćanstvo, jer prava je istina da kršćanstvo čovjeka niti shvaća niti vrednuje polazeći od samoga čovjeka, nego radije polazeći od Boga, dotično, od čovjekova odnosa s Bogom. Tako možemo reći da u središtu kršćanske antropologije jest čovjek, ali još dublje u samome središtu središta kršćanske antropologije stanuje Bog, koji ga opominje, štiti i usmjerava da ostane čovjek i postane čovječniji.²⁰ Stoga odmah valja reći jedan važan zaključak, a on glasi da je upravo odsutnost vjere u Boga i svijesti o Bogu, dotično svijesti o svijetu i čovjeku kao stvorenju, glavni i jedini krivac za prijetnje samouništenjem prirode i čovjeka, tj. sveprisutne ekološke krize.²¹

¹⁶ GS, br. 12; usp. Witold Kania, *Gaudium et Spes on Human Dignity and Implicationis in Bioethics*, u: *Philosophy and Canon Law*, 2 (2016.), 83-97.

¹⁷ Usp. Lynn White, *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, u: *Science*, 155 (1967.) 3767, 1203-1207.

¹⁸ Usp. Lisa Siders, *Techno-Science, Integral Thought, and the Reality of Limits in Laudato Si'*, u: *The Trumpeter*, 34 (2018.) 1, 15-17.

¹⁹ Usp. Franjo, *Laudato si'*. *Enciklika o brizi za zajednički dom (24. svibnja 2015.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., br. 115-119. (dalje LS).

²⁰ Usp. Josef Fuchs, *Christain Morality: the Word Become Flesh*, Gill and Macmillan, Dublin – Georgetown University Press, Washington, D. C., ⁵1987., 45-48.

²¹ Usp. Franjo, *Naša majka Zemlja. Kršćansko čitanje ekoloških izazova*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., 119-120.

Dakle, bezboštvo modernih antropocentričkih ideologija odgovorno je za krizu, a nipošto to nije kršćanska vjera u Boga Stvoritelja svijeta i čovjeka.²²

Istinu je o tome lapidarno izreko Koncil upravo u *Gaudium et spes*: „Stvorenje naime iščezava bez Stvoritelja. Uostalom, svi koji vjeruju – pripadali oni bilo kojoj religiji – uvijek su čuli njegov glas i njegovo očitovanje u govoru stvorenja. Štoviše, kad je Bog zaboravljen, i samo stvorenje postaje nerazumljivo.”²³

S time smo odmah na početku raščistili jedan važan problem s kojim se susreće Crkva u suvremenoj kulturi glede promicanja i zaštite ljudskoga dostojanstva²⁴ u odnosu na sve rašireniju i rastuću biocentričku svijest koja relativizira inherentnu stupnjevitost života u prirodi, stvarajući često ozračje apsolutne jednakosti između svih živih bića, uključujući dakako i ljudsko biće, tako da smo često suočeni s ograničavanjem ljudskih prava u korist takozvanih životinjskih prava, a nerijetko doživljavamo kao uvredu naše ljudskosti istupe nekih animalističkih aktivista koji u govoru i ponašanju ostavljaju dojam da više vrijedi jedno prase od stotinu ljudi najedenih prasetinom. Naravno, briga za životinjski svijet, kao i za uvjete života, transporta i klanja životinja iz masovnog uzgoja itekako spada na kršćansku odgovornost, ali ovdje nije riječ o tome, nego o otvorenim tendencijama apsolutnog izjednačavanja biljnoga, životinjskoga i ljudskog života u ime štovanja pukoga prirodnog ili biološkog života kao nekakvog kumira ili lažnoga boga.²⁵

Stoga izražavamo naše puno slaganje i našu potpuno poslušnost uma i volje prije citiranoj izjavi Koncila da „sve na zemlji treba biti usmjereno prema čovjeku kao svojem središtu i vrhuncu”.²⁶ Da bi se to doista moglo i ostvariti kako očekuje Crkva, dakle da ne dođe do grubih poremećaja u prirodi i međuljudskim odnosima, potrebno je ispravno i objektivno vrednovati dostojanstvo ljudske osobe, odnosno istinu o dostojanstvu ljudske osobe.²⁷

²² Usp. Tonči Matulić, *Život u ljudskim rukama. Nova biologija i bioetehničko revolucioniranje života, Vodič kroz bioetiku 2*, Glas Koncila, Zagreb, 2006., 69-71.

²³ GS, br. 36.

²⁴ Usp. Gaymon Bennett, *Technicians of Human Dignity*, Fordham University Press, New York, 2016., 29-32.

²⁵ Usp. Peter Schaber, *Dignity Only for Humans? On the Dignity and Inherent Value of Non-Human Beings*, u: Marcus Düwell – Jens Braavig – Roger Brownsword – Dietmar Mieth (ed.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*, 546-550.

²⁶ GS, br. 12.

²⁷ Usp. Walter Kasper, *The Theological Anthropology of Gaudium et Spes*, u: *Communio*, 23 (1996.) 1, 129-140.

2. U ČOVJEKU STVORENOM NA SLIKU BOŽJU KORIJEN JE LJUDSKOGA DOSTOJANSTVA

Cjelovita istina o dostojanstvu ljudske osobe obuhvaća temeljne istine kršćanske objave o čovjeku,²⁸ a prva istina kaže kako „Sveto pismo naučava da je čovjek stvoren ‘na sliku Božju’, da je sposoban spoznati i ljubiti svojega Stvoritelja te da ga je on postavio kao gospodara nad svim zemaljskim stvorovima. (...) No, Bog čovjeka nije stvorio sama. Od početka ‘muško i žensko tvori ih’ (Post 1,27); njihova združenost tvori prvi oblik zajednice osoba. Čovjek je, naime, po svojoj najdubljoj naravi društveno biće te bez odnosa s drugima ne može ni živjeti niti razvijati svoje sposobnosti.”²⁹

U rečenome sadržan je lijek za dvije teške bolesti od kojih boluje suvremena zapadnjačka kultura, a to su bolesti radikalnog individualizma i ekskluzivnoga humanizma.³⁰

Radikalni individualizam je duhovna bolest koja čovjeka isključivo promatra kao pojedinca zatvorenog u sebe samog, katkada nesposobnoga za ulazak u raznovrsne međuljudske odnose, a katkada sposobnoga za ulazak u svaki oblik međuljudskog odnosa bez obzira na svoje biološko i psihološko određenje. Radikalni individualizam samo je dosljedna izvedenica ideje ljudskih prava koja u sebe posvema apsorpira ideju ljudskoga dostojanstva. Drugim riječima, ljudsko dostojanstvo izriče se jezikom ljudskih prava i sve što se može postaviti kao zahtjev ljudskoga prava ujedno odgovara ljudskome dostojanstvu. Po tome je ljudsko dostojanstvo zapravo prazan pojam, dakle pojam bez sadržaja, jer pravi, istinski i jedini sadržaj ljudskoga dostojanstva jesu jedino i isključivo ljudska prava. Tako dolazimo do dramatičnoga obrata u kojemu su ljudska prava temelj ljudskoga dostojanstva, a ne obrnuto. Ljudsko dostojanstvo figurira kao nekakva izvedenica, kao nešto sekundarno i manje važno od samoga ljudskog dostojanstva. Time smo došli do druge teške bolesti od koje boluje suvremena kultura koja se, ipak, poziva i zaklinje u ljudsko dostojanstvo.³¹

Ovu drugu bolest nazvali smo ekskluzivnim humanizmom, a njezinu je dijagnozu lapidarno izjavio Koncil u *Gaudium et spes*:

²⁸ Usp. Sigrid Müller, *Concepts and Dimensions of Human Dignity in the Christian Tradition*, 25-28.

²⁹ GS, br. 12.

³⁰ Usp. Charles Taylor, *Etika autentičnosti*, Split, 2009., 7-29.

³¹ Usp. Antonio Autiero, *Human Dignity in an Ethical Sense: Basic Consideration*, u: *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society*, 6 (2000.), 9-21.

„Ako se pod autonomijom vremenitih stvari podrazumijeva to da stvorene stvari ne ovise o Bogu te da se čovjek njima može tako koristiti da ih ne stavlja u odnos prema Stvoritelju, svatko tko priznaje Boga uviđa neispravnost takvih mišljenja.”³²

Prema tome, uzrok totalnog svođenja ideje i sadržaja ljudskoga dostojanstva na ideju i sadržaj ljudskih prava sastoji se u krivom poimanju autonomije, a njegova zabluda se očituje u tome što se isključuje Boga iz čovjekova života tako da se čovjek i svijet shvaćaju kao posve neovisnima o Bogu. Da posrijedi nije proizvoljna izjava, najuvjerljivije svjedoči upravo Koncil u *Gaudium et spes* koji jezgrovito izlaganje kršćanske antropologije, a prije kristološkoga klimaksa, zaključuje izlaganjem o oblicima i korijenu ateizma, sustavnome ateizmu i stavu Crkve o ateizmu. Dakle, tema ekskluzivnoga humanizma ili ateizma nipošto nije ovdje preuranjena niti je nametnuta, nego je u govoru o ljudskome dostojanstvu treba imati na umu od samoga početka, budući da ljudsko dostojanstvo u svjetlu kršćanske vjere nije čisto antropološka nego istodobno teološka i kristološka činjenica i kategorija.³³

Da je tomu tako, pruža nam svjedočanstvo Koncil koji izlaganje o dostojanstvu ljudske osobe završava kristološkim klimaksom u kojemu se kaže: „Otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi. Jer Adam, prvi čovjek, bio je pralik budućega (usp. Rim 5,14), to jest Krista Gospodina. Krist, novi Adam, u samoj objavi Oca i njegove ljubavi potpuno otkriva čovjeka njemu samom i objavljuje mu njegov uzvišeni poziv.”³⁴ Sve kršćanske istine o čovjeku u Isusu Kristu imaju svoj izvor i svoje ispunjenje.³⁵ Isus Krist nije samo pravi čovjek nego je ujedno i savršeni čovjek u kojemu je ljudsko dostojanstvo uzdignuto na najvišu moguću razinu, na razinu intimnoga zajedništva života s Bogom.³⁶ Zago-

³² GS, br. 36.

³³ Usp. Alva Reginald, *The Catholic Church's Perspectives of Human Dignity as the Basis of Dialogue with the Secular World*, u: *Stellenbosch Theological Journal*, 3 (2017.) 2, 221-241.

³⁴ GS, br. 22.

³⁵ Usp. Eberhard Schockenhoff, *Natural Law & Human Dignity. Universal Ethics in a Historical World*, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2003., 235-237; usp. Walter Kasper, *The Theological Anthropology of Gaudium et Spes*, 135-138; usp. Joseph Xavier, *Theological Anthropology of Gaudium et Spes and Fundamental Theology*, u *Gregorianum*, 91 (2010.) 1, 129-132; usp. Robert Spaeman, *Love & the Human Dignity of the Human Life. On Nature and Natural Law*, William B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids, Michigan – Cambridge, UK, 2012., 27-44.

³⁶ Usp. Amayur Begasse de Dhaem, *Christologie et sotériologie de „Gaudium et spes” 22: Un modèle de théologie unifiée*, u: *Gregorianum*, 95 (2014.) 1, 5-21.

netka zvana čovjek i bitne zagonetke koje čovjeka prate od početka, zagonetka grijeha, zagonetka smrti i zagonetka smisla, rasvijetljene su u Kristu i vjerom u Krista ih svladavamo tako da ako Duh Isusa Krista, koji je „zalog baštine” (Ef 1,14), stanuje u nama, isti Duh koji je uskrisio Isusa uskrisit će i ova naša smrtna tijela (usp. Rim 8,23).³⁷

3. DRAMA ODBACIVANJA RADIKALNE OVISNOSTI ČOVJEKA O BOGU

Temeljna istina kršćanske objave o čovjeku, vidjeli smo, kaže suprotno od stava ekskluzivnoga humanizma, naime da je čovjek, kao žensko i muško, stvoren na sliku Božju, a u Kristu je spašen i otkupljen. Čovjek nije samo stvorenje. Čovjek je otkupljeno stvorenje. Kao takav on radikalno ovisi o svome Stvoritelju koji mu svoje pravedno i milosrdno lice pokazuje u slici Boga nevidljivoga – Isusu Kristu (usp. Kol 1,15). Radikalna ovisnost čovjekova o Bogu zahtijeva da on sve stvari stavlja u odnos sa Stvoriteljem.

Ova radikalna ovisnost o Bogu ne figurira samo kao temelj i izvor autonomije vremenitih stvari nego još prije toga figurira kao izvor i temelj ljudskoga dostojanstva. Ljudsko dostojanstvo se, dakle, temelji na Bogu, izvire iz Boga i uvire u Boga, a njegovo savršenstvo i uzvišenost objavljeni su u Isusu Kristu, savršenome čovjeku. Samo vjerom u Krista moguće je izreći neizrecivu mjeru ljudskoga dostojanstva i postaviti jasnu granicu poštivanju i zaštiti ljudskoga dostojanstva, a ta je granica apsolutna, jer je čuva i podržava sam Bog, a ne čovjek, pokazuje je i poštuje sam Sin Božji, koji je Put i Istina i Život. Ljudsko dostojanstvo je, dakle, apsolutno. Zbog toga ljudsko dostojanstvo zahtijeva bezuvjetno i apsolutno poštovanje i zaštitu. Oko zaštite i poštivanja ljudskoga dostojanstva nema ni rasprave ni cjenkanja. Ono je apsolutno, a apsolutno je zato što mu je izvor i temelj apsolutan, a to je Bog. Apsolutnost ljudskoga dostojanstva nije izvedena iz bilo kakvog čovjeka, nego je izvedena i izvediva samo iz čovjeka kao stvorenja, dakle kao bića radikalno ovisnog o svome Stvoritelju.³⁸

Kad je zanijekana i odbačena radikalna ovisnost čovjeka o Bogu, u logičkome slijedu zanijekana je i apsolutna nepovredivost

³⁷ Usp. Thomas Joseph WhiteE, The “Pure Natur” of Christology: Human Nature and *Gaudium et Spes* 22, u: *Nova et Vetera*, 8 (2010.) 2, 283-322.

³⁸ Usp. Eberhard Schockenhoff, Koliko je nedodirljivo ljudsko dostojanstvo? Veza između ljudskog dostojanstva, osobe i naravi na području bioetike, u: *Bogoslovska smotra*, 71 (2007.) 1, 5-10.

ljudskoga dostojanstva svakoga ljudskog bića.³⁹ Nijekanje Boga ili bezboštvo ili, kako ga nazvasmo, ekskluzivni humanizam skončava u puku autonomiju koja se na političkom i pravnom polju ljudskih prava preobražava u izliku za opravdanje neljudskih i protuljudskih djelovanja i ponašanja. To u suvremenoj kulturi najzornije pokazuju takozvana ljudska prava treće i četvrte generacije, kao što su takozvano pravo na namjerni pobačaj, takozvano pravo na namjerno izazvanu prijevremenu smrt, takozvano pravo na dijete, takozvano pravo na rastavu braka, takozvano pravo na zasnivanje takozvanoga homoseksualnoga braka, takozvano pravo na posvojenje djeteta od strane homoseksualnoga para i još neka druga. Stalno ponavljamo takozvano jer se u svakom od tih prava po kršćanskom shvaćanju radi o gruboj povredi ljudskoga dostojanstva koje reflektira činjenicu čovjekove radikalne ovisnosti o Bogu i činjenicu da čovjek sve stvari treba stavljati u odnos prema Stvoritelju i prema tome određivati što uistinu jest, a što nije neotuđivo ljudsko pravo, a ni ljudsko ni neotuđivo sigurno nije ono pravo što oduzima ljudsko dostojanstvo ili ga grubo vrijeđa.

Iz dosad rečenoga jasno su izišli na vidjelo neki gorući izazovi s kojima se Crkva svakodnevno suočava u suvremenoj kulturi,⁴⁰ koja je izrasla, kako to opet sam Koncil izjavljuje, iz činjenice da „dostojanstvo ljudske osobe u ovo naše doba iz dana u dan sve više prodire u svijest ljudi” .⁴¹ Nažalost, ova koncilska izjava je točna, ali ne sadržava cijelu istinu, jer je od Koncila naovamo u svijest ljudi više prodirala svijest o ljudskim pravima i slobodama kao jedinom izrazu ljudskoga dostojanstva, tako da pozivanje na ljudsko dostojanstvo u suvremenoj kulturi, što je posebno razvidno u nekim međunarodnim konvencijama i deklaracijama bioetičkoga i radničkoga karaktera, pretpostavlja ljudska prava i slobode kao isključivo mjerilo ljudskoga dostojanstva, a baš to onda izaziva mnoge etičke, pravne i političke kontroverzije u suvremenom društvu između kršćanskog shvaćanja, s jedne, i sekularnoga shvaćanja, s druge strane.⁴² Jer, problem se ne sastoji samo u tome da suvremena kultura izričito odbacuje transcendentni temelj ljudskoga dostojanstva, nego da ideju i praksu ljudskih prava i sloboda razvija polazeći od

³⁹ Usp. Christophe, Boreux, *Etsi non... veluti si... Deus daretur: une relecture après la modernité*, u: *Revue d'éthique et de théologie morale*, 255 (2009.), 43-61.

⁴⁰ Usp. Paul O' Callaghan, *Cultural Challenges to Fatih: a Reflection on the Dynamics of Modernity*, u: *Curch, Communication and Culture*, 2 (2017.) 1, 25-40.

⁴¹ DH, br. 1.

⁴² Usp. Witold Kania, *Gaudium et Spes on Human Dignity and Implicationis in Bioetics*, 88-90.

jednog shvaćanja autonomije koje čovjeka promatra kao samodostatno biće, dakle biće čije blagostanje i procvat ovise isključivo o vlastitim željama i preferencijama.⁴³

4. PODSJEĆANJE NA NEKE SUVREMENE OBLIKE GAŽENJA LJUDSKOG DOSTOJANSTVA

Budući da ljudsko dostojanstvo nije nešto izmjerljivo niti nešto o čemu možemo donijeti rješenje za sve konkretne slučajeve u kojima se traži bezuvjetna zaštita i poštivanje ljudskoga dostojanstva u povijesti, onda zaštita i promicanje ljudskoga dostojanstva zahtijevaju trajnu budnost i neprestano zauzimanje. A tko je budniji u svijetu od Crkve? Jedino Crkva ima zadaću da stalno bdije budna i poput mudre djevice da stalno bude na oprezu opskrbljena dragocjenim uljem vjere kojim može zapaliti svjetlo u svijetu tame i mraka. Zbog toga ne vidimo tko bi jasnije, stalnije i beskompromisnije promicao zaštitu i poštivanje ljudskoga dostojanstva te podizao glas protiv gaženja i povrede ljudskoga dostojanstva od same Crkve. S time da u suvremenome takozvanom kompleksnom društvu nisu postali složeniji samo međuljudski odnosi u svim sferama života, nego je ujedno postala složenija i zadaća zaštite i promicanja ljudskoga dostojanstva.⁴⁴ Ako je ono danas gaženo i vrijeđano, onda se to najčešće događa na podmukao način, na način koji slijedi logiku *perfidiae Diaboli*, jer za to je dovoljno samo da se sjetimo naših radnika koji rade, a ne primaju plaću, ili radnika koji rade, a s plaćom koju zarade ne mogu uzdržavati ni sebe, a kamoli svoju obitelj, ili mladih žena koje se boje ili ustežu zatrudnjeti da ne bi dobile otkaz, ili općenito radničkih prava koja sužavaju na najmanju moguću mjeru mogućnosti radnika na njihovo osobno samoostvarenje i prosperitet njihovih obitelji. Potrebno se sjetiti također grubog iskorištavanja radnika u uvjetima kapitalističke proizvodnje, ali i iskorištavanja, radnog i seksualnog, djece i žena u nerazvijenim dijelovima svijeta. Sjetiti nam se također i siromaštva koje kraljuje ne samo u nerazvijenim zemljama trećega svijeta, nego se

⁴³ Usp. Michael J. Perry, *Religious Freedom and Beyond: the Right to Moral Freedom*, u: *San Diego Law Review*, 47 (2010.), 993-1013; usp. Rafael Domingo, *A Right to Religious and Moral Freedom?*, u: *International Journal of Constitutional Law*, 12 (2014.) 1, 226-247.

⁴⁴ Usp. Mózés Nóda, *A Paradigm Shiftt in the Catholic Church: Recoehnisng Religious Freedom and Secular Autonomy*, u: *Journal for the Study of religions and Ideologies*, 17 (2018.) 50, 76-70.

sve više premješta i u razvijene zemlje, stvarajući veliko mnoštvo isključenih i marginaliziranih čije su mogućnosti na tržištu rada i u društvenome životu ravne nuli. Sve su to eklatantni oblici povrede ljudskoga dostojanstva. Na sve njih nam je skrenuo pozornost Koncil, posebno u drugom dijelu *Gaudium et spes*, i stavio ih je u samo srce vršenja poslanja Crkve u suvremenome svijetu. Glas Crkve izvorno jest i danas treba biti glas obespravljenih i siromašnih.⁴⁵

Prema tome, današnja učestalost govora o ljudskome dostojanstvu nipošto nije dokaz redovitosti i dosljednosti njegove cjelovite zaštite i poštivanja. Ljudsko je dostojanstvo danas ugroženo više negoli ikad prije u prošlosti,⁴⁶ ali ne na isti način, nego upravo na našem vremenu vlastit način, koji je, dakako, postao podmukliji, sofisticiraniji, teže prepoznatljiv i često pokriven velikim parolama o ljudskim pravima jačih, bogatijih i razvijenijih, bilo da su to države, narodi, poslodavci, bankari, političari ili obični prevaranti i bjelovjerski mešetari i hohštapleri koji se bogate na račun sirotinje. Crkva sama od sebe danas ne traži budnost i opreznost radi puke zaštite i promicanja ljudskoga dostojanstva, nego uvijek i samo radi Evanđelja, koje je najprije naviješteno ugroženima i pogaženima. O djelovanju Crkve odluku je već donio sam Bog Otac Isusa Krista. Nama ne preostaje drugo nego da rastemo u vjernosti Božjoj odluci i da je provodimo u praksu. U tom pogledu nam je od velike koristi izlaganje socijalnoga nauka Crkve u kojemu Crkva u svjetlu evanđelja promišlja o društvenoj i osobnoj zbilji ljudske egzistencije u suvremenom svijetu. U središtu tog nauka je zaštita i promicanje prava i dostojanstva ljudske osobe. Kako je to izjavio sveti Ivan Pavao II. u svojoj nastupnoj i programskoj enciklici *Redemptor hominis*: Crkva nema drugog puta svoga služenja doli puta služenja čovjeku, dakako, svakom konkretnom čovjeku u svim (ne)prilikama.⁴⁷ Jer, Bog se u Isusu iz Nazareta utjelovio radi svakog čovjeka i radi svakog čovjeka je dragovoljno iz ljubavi prihvatio muku i smrt na križu. Utjelovljenje i otkupljenje nenadmašivo su svjedočanstvo Božje brige za ljude u kojoj se divno otkriva koliko je uzvišeno ljudsko dostojanstvo koje je predodređeno za vječni život.⁴⁸

⁴⁵ Usp. GS, br. 31; usp. Franjo, *Evangeliu gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu (2. studenog 2013.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., br. 186-192., (dalje EG).

⁴⁶ Usp. Tonči Matulić, *Ljudski život – ugrožena vrednota*, u: *Bogoslovska smotra*, 71 (2001.) 2-3, 415-440.

⁴⁷ Ivan Pavao II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika na početku papinske službe (4. ožujka 1979.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 13 (dalje RH).

⁴⁸ Usp. GS, br. 22.

5. RAZORNOST GRIJEHA I NUŽNOST MILOSTI

Izlaganje i osvjetljavanje kršćanske istine o dostojanstvu ljudske osobe Koncil nastavlja izlaganjem ostalih bitnih, a iz perspektive suvremene kulture opet možemo reći žarišnih istina kršćanske antropologije.

Odmah nakon istine o čovjeku stvorenom kao žensko i muško na sliku Božju slijedi izlaganje istine o grijehu, naime, da je čovjek od početka povijesti zlorabio svoju slobodu uzdižući se protiv Boga i tražeći cilj svoga života izvan Boga.⁴⁹ Možemo reći da smo u dosadašnjim promišljanjima donekle pokazali kako se ta izvorna zloraba slobode protiv Boga i mimo Boga događa u suvremenoj kulturi, odnosno koje oblike ona poprima u društvu. Spomenuti oblici zlorabe slobode su temeljni oblici, dakle ne radi se o ovom ili onom osobnom grijehu pojedinca, nego se radi o ustrojstvu kulture, dotično, o unutrašnjim dinamikama kulture, koje su dakako rezultat ljudskih odluka, a koje pokazuju čovjekovo opiranje Bogu i traženje alternativnih putova samo-otkupljenja, dakle postignuća vlastite sreće bez Boga.⁵⁰ Naravno, Koncil izjavljuje da zlo i jadi koji čovjeka muče iznutra, u srcu, nipošto ne potječu od dobrog Stvoritelja, nego od napastovanja Zloga koji ga zavodi na stranputice idolatrije i nevjere. Čovjek je u samome sebi podijeljen te se ta unutarnja podijeljenost razlijeva vani na čitav život ljudi, na sve međuljudske odnose i na sve oblike djelovanja i ponašanja.⁵¹ Prema tome, grijeh nije rana samo na nekoj čovjekovoj sposobnosti, nego je rana na ljudskoj naravi, a to znači da je grijehom zaražen čitav čovjek i da je, posljedično, grijehom zaraženo sve što čovjek dodiruje.⁵² Iako u svojoj biti dobar, čovjek ranu grijeha ne može sam od sebe izliječiti, ma koliki napor i trud uložio. Možemo reći da ni ova naša umnogome grandiozna civilizacija, civilizacija kojoj treba priznati puno više dobra negoli zla, nije u stanju i neće nikada biti u stanju izliječiti u čovjeku ranu grijeha. Rana je posljedica odbijanja Boga, a ne nekog civilizacijskog ili kulturološkog, ili biološkog, ili psihološkog, ili intelektualnog nedostatka u čovjeku. Tu ranu može izliječiti samo Bog. Čovjeku je potrebno božansko otkupljenje u istoj mjeri u kojoj su mu za opstanak potrebni zrak koji udiše i voda koju pije.

⁴⁹ Usp. GS, br. 13.

⁵⁰ Usp. Tonči Matulić, *Metamorfoze kulture*, 521-526.

⁵¹ Usp. GS, 13.

⁵² Usp. Ivan Pavao II., *Reconciliatio et paenitentia – Pomirenje i pokora. Enciklika (2. prosinca 1984.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., br. 14 (dalje RP).

Zbog toga valja reći da je već samo stanje grijeha, tj. rana iskonskoga grijeha, umanjila čovjekovo dostojanstvo,⁵³ jer je čovjek grijehom dragovoljno otpao od Boga svoga Stvoritelja, dakle temelja i izvora svoga dostojanstva, a onda također valja reći da svaki pojedinačni osobni grijeh umanjuje ljudsko dostojanstvo, jer svakim grijehom čovjek se udaljava od Boga i nanosi mu nepravdu. Grijeh je doista otrov koji truje ljudsko dostojanstvo,⁵⁴ a kad se grijeh nametne kao presudna kulturološka činjenica, u smislu nijekanja radikalne ovisnosti čovjeka o Bogu, onda je zatrovana čitava kultura i tada možemo reći da živimo u većoj ili manjoj mjeri u bezbožnoj kulturi, dakle kulturi koja sebe izgrađuje na grijehu, a ne na milosti božanskog otkupljenja. Možda će zvučati zastrašujuće, ali držimo da smo uvelike zakoračili u takvu kulturu.⁵⁵ Ona više nije arogantno i napadno bezbožna kao što su to bile do jučer nacistička i komunistička kultura, ali je svejedno naklonjena ako ne otvorenom nijekanju Boga, onda svakako ravnodušnosti prema Bogu. I ovakva čovjekova kultura, štoviše, upravo ovakva čovjekova kultura treba milost božanskog otkupljenja.⁵⁶ Prema tome, ništa nije izgubljeno. Nema mjesta pesimizmu.⁵⁷ Nego, na tragu koncilske obnove u čijem središtu stoji ljudska osoba sa svojim neotuđivim pravima i slobodama, kršćani su pozvani u novu evangelizaciju. To od nas traži Crkva. To od Crkve traži Bog.⁵⁸

Tema grijeha i tema ljudskoga dostojanstva intimno su povezane te cjelovitu istinu o ljudskome dostojanstvu nije moguće izreći bez spomena grijeha i njegovih razornih učinaka na kulturu, dotično na pojedinca i na društvo.⁵⁹ Jer svi lako opažamo da su sve povrede ljudskoga dostojanstva zapravo grijeh, tj. uvreda i nepravda nanesena Bogu. To zato što je čovjek slika Božja. Čovjek i Bog uvijek idu zajedno.

⁵³ Usp. GS, br. 13.

⁵⁴ Usp. GS, br. 13.

⁵⁵ Usp. Ivan Pavao II., *Evangelium vitae – Evandjelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života (25. ožujka 1995.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., br. 12 (dalje EV); usp. David L. Schindler, *The Dramatic Nature of Life: Liberal Societies and the Foundations of Human Dignity*, u: *Communio*, 33 (2006.) 2, 183-202; usp. Marc Oullet, *The Mystery of Easter and the Culture of Death*, u: *Communio*, 23 (1996.) 1, 6-10.

⁵⁶ Usp. EG, br. 132-133

⁵⁷ Usp. EG, br. 84.

⁵⁸ Usp. EG, br. 9-17; usp. Brian Pedraza, *Gaudium et Spes and the Pedagogy of God: Conciliar Roots of the New Evangelization*, u: *Josephinum Journal of Theology*, 19 (2012.) 1, 141-171.

⁵⁹ Usp. GS, br. 13.

6. ČOVJEKOVO REALNO USTROJSTVO – OČITOVANJE I NOSITELJ DOSTOJANSTVA

Nakon ove dvije temeljne teološke istine o čovjeku slijedi izlaganje kršćanskog poimanja čovjekova ustrojstva i njegovih bitnih kvaliteta. U tom svjetlu dodatno se osvjetljava kršćanska istina ljudskoga dostojanstva, ali koja nije ništa manje negoli u prethodnim slučajevima ugrožena i često zanijekana.⁶⁰

Na prvome mjestu Koncil u *Gaudium et spes* izjavljuje da je „čovjek dušom i tijelom jedan, a po samome svojem tjelesnom stanju on u sebi sabire elemente tvarnoga svijeta, tako da oni po njemu dostižu vrhunac te podižu svoj glas u slobodnoj hvalbenici Stvoritelju”.⁶¹

Konkretni čovjek dakle tvori realno jedinstvo duše i tijela, jedinstvo duhovnoga i tjelesnog elementa. Čovjek je upravo po tome ljudska osoba što u sebi čudesno sabire dva svijeta, duhovni i materijalni, i tek po tom čudesnom sabiranju dvaju svjetova, jednog nevidljivoga i drugog nevidljivoga, jednog nutarnjega i drugog vanjskoga, dotično, jednog duhovnog i drugog tjelesnog, čovjek jest ljudska osoba, dakle dušom i tijelom jedna realno nedjeljiva cjelina.⁶²

U citiranoj izjavi Koncil napominje kako je kroz čovjekovu tjelesnost čitav materijalni svijet sabran u jedan divan hvalospjev Stvoritelju. Tako Crkva opet potvrđuje vrijednost i dostojanstvo ljudskoga tijela, a to nipošto nije prvi put. Već tamo od pokrajinskoga koncila u Carigradu 543. godine i pokrajinske sinode u Bragi u Portugalu 561. godine preko *Ispovijesti vjere* pape Inocenta III. 1208. godine i Četvrtoga lateranskog koncila 1215. godine do Koncila u Firenci 1442. godine, Petoga lateranskog koncila 1513. godine, Tridentuskoga koncila i Prvoga vatikanskog koncila Crkva je uvijek iznova imala potrebu naglasiti vrijednost i dostojanstvo ljudskoga tijela, ističući protiv svih heretičkih maniheizama da ljudsko tijelo zajedno s dušom tvori jedno realno jedinstvo koje zovemo ljudska osoba, dakle da je i ljudsko tijelo, kao i ljudska duša, konstitutivni princip postojanja ljudske osobe. Nikakav prezir prema tijelu i nikakvo odbacivanje tijela nisu spojivi s kršćanskom vjerom.

Tako je to bilo u prošlosti, a danas više nije tako. Iako smo još uvijek suočeni s nemalim poteškoćama u istinskom prihvaćanju ljudskoga tijela, a što se posebno ogleda na polju seksualnosti, ipak valja reći da su se danas izazovi premjestili na drugo mjesto.

⁶⁰ Usp. Hille Haker, *The Right to Religious Freedom – A Theological Comment*, u: *Loyola University Chicago Law Journal*, 50 (2018.) 1, 118-119.

⁶¹ GS, br. 14.

⁶² Usp. GS, br. 14; usp. Brian Volck – Joel Shuman, *Dignity and the Body: Reclaiming What Autonomy Ignores*, u: *Journal of Moral Theology*, 4 (2015.) 2, 121-140.

Danas živimo u kulturi koja isključivo veliča ljudsko tijelo, isključivo je zaokupljena onim tjelesnim i materijalnim, posve je usredotočena na uvjete materijalnoga blagostanja i na neposredne užitke što ih pružaju tijelo i tjelesnost.⁶³ Danas pisati neku izjavu o vrijednosti i dostojanstvu ljudskoga tijela imalo bi smisla, ali samo ukoliko bi u središtu izjave stajalo podsjećanje svih da osim tijela u čovjeku postoji i duša, da je živo ljudsko tijelo živo samo zato što ga nastanjuje i oživljava duša, da osim tjelesnih potreba čovjek ima i duhovne potrebe, da osim vidljivog materijalnog postoji i nevidljivi duhovni svijet, da osim svijeta postoji i nadsvijet, da osim vremenitoga postoji i vječnost. Odluka o duši odlučuje čovjekovu konačnu sudbinu, dotično čovjekov odnos s Bogom, vječnu svrhu i transcendentni temelj, ukratko, da osim čovjeka postoji i Bog. Realno jedinstvo duše i tijela, dotično duhovnoga i materijalnoga u konkretnoj ljudskoj osobi danas više nije ugroženo maniheističkim dualizmima koji zabacuju tijelo, koji preziru tijelo, koji se pod svaku cijenu žele osloboditi tijela kao tamnice, nego je danas ugrožena duša, ugroženo je ono duhovno, nevidljivo, neprolazno ili, jednom riječju, ugrožena je čovjekova transcencija, ukoliko upravo po duhu čovjek osjeća transcendentnost svoje egzistencije i po duhu sudjeluje u transcendentnim stvarnostima.⁶⁴ Ali na to smo već skrenuli pozornost na početku našega izlaganja. Naime, kad god je zanijekan Bog zanijekan je i transcendentni čovjekov temelj, ali ne samo temelj nego i jedini istiniti sadržaj transcencije. Jer, čovjekova transcencija to je njegov Bog, a budući da je Bog samo jedan, to je Bog Otac Gospodina našega Isusa Krista.

Naravno, može se reći da veličanje tijela i tjelesno izživljavanje u suvremenoj kulturi nije vrijedno spomena, jer je to gruba povreda vrijednosti tijela, ali to se ne događa zato što suvremeni čovjek dobro stoji s dušom, što mu duša zapovijeda da veliča tijelo i oda je se tjelesnim užicima, nego se događa zato što suvremeni čovjek zaboravlja na dušu. Držimo, stoga, da je potrebno obnovljenim oduševljenjem i pameću govoriti o duši, ali ne kao o zasebnom entitetu, nego o duši koja zajedno s tijelom tvori jedno realno jedinstvo, dakle ljudsku osobu. Duša je u konkretnome čovjeku utjelovljena. Tijelo je u konkretnome čovjeku produhovljeno. *Gloria Dei homo vivens*, rekao bi sv. Irenej.

Jedno bez drugoga u konkretnome čovjeku ne može postojati, jer njihovo realno – ontološko – jedinstvo tvori ljudsku osobu – živo

⁶³ Usp. Tonči Matulić *Metamorfoze kulture*, 289-314.

⁶⁴ Usp. Brian Volck – Joel Shuman, *Dignity, and the Body: Reclaiming What Autonomy Ignores*, 132-138.

biće sa svim svojim tjelesnim i duhovnim, vremenitim i vječnim potrebama. Treba se kloniti svakog pretjeranog spiritualiziranja baš kao što je nužno kloniti se svakog materijalizma. To tim više što samo u čovjeku i jedino kroz čovjeka cijeli materijalni svijet dolazi svome vrhuncu i pjeva hvalu Bogu Stvoritelju. Potrebna je evanđeoska mudrost da bismo umjeli sve dublje i cjelovitije prodirati do samoga središta čovjekova realnoga jedinstva duše i tijela, jer je upravo u tom središtu čovjek sam sa samim sobom cjelovit i nepodijeljen i u njemu, kao u jezgri, susreće se on sa svojim Stvoriteljem.

7. DOSTOJANSTVO MORALNE SAVJESTI

Po sv. Augustinu Boga možemo tražiti ovdje i ondje, u ovom i u onome, ali ćemo ga najprije naći skrivena u samima sebi, duboko u jezgri našega bića. To je čovjekova transcendencija.⁶⁵

U tom smislu Koncil definira i moralnu savjest, izjavljujući da „u dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati i čiji glas – pozivajući ga da ljubi dobro, a izbjegava zlo – kad zatreba, odzvanja u ušima srca: ovo čini, ono izbjegava. Čovjek, naime, ima u svome srcu od Boga upisani zakon: samo je njegovo dostojanstvo u pokoravanju tom zakonu, i po njemu će biti suđen”. Koncil odmah zatim izjavljuje: „Savjest je najskrovitija jezgra u svetištu čovjeka, u kojem je on sam s Bogom, čiji glas odjekuje u nutri.”⁶⁶

Poštivanje zahtjeva moralne savjesti, tj. u pokoravanju moralnom zakonu, izjavljuje Koncil, stanuje samo ljudsko dostojanstvo.⁶⁷ Drugim riječima, ljudsko je dostojanstvo povrijeđeno svaki put kad čovjek krši moralne norme, kad izražava neposluš prema moralnome zakonu.⁶⁸ Ta je činjenica već dovoljno došla do izražaja ranije u govoru o grijehu. Naravno, glas savjesti nije odmah glas Božji u čovjeku. Za savjest kao savjest može se reći da je glas Božji u čovjeku, jer Bog mu je usadio savjest. No, svaki praktički sud savjesti nije glas Božji, a kršćanin je pozvan dosegnuti zrelost savjesti da njezi-

⁶⁵ Usp. Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Zagreb, ⁹2002., V, 7, 180; usp. Matthew Puffer, Human Dignity After Augustine's Imago Dei: On the Sources and Uses of Two Ethical Terms, u: *Journal of the Society of Christian Ethics*, 37 (2017.) 1, 65-82; usp. Rafael Domingo, A New Global Paradigm for Religious Freedom, u: *Journal of Church and State*, 56 (2014.) 3, 427-453.

⁶⁶ GS, br.16.

⁶⁷ Usp. Philip Schmitz, *Dignitatis humanae*: Eine Erinnerung an das Konzil, u: *Gregorianum*, 88 (2007.) 4, 826-828.

⁶⁸ Usp. Tom Ryan, Conscience as Primordial Moral Awareness in *Gaudium et Spes* and *Veritatis Splendor*, u: *Australian eJournal of Theology*, 18 (2011.) 1, 85.

ni praktični sudovi odjekuju upravo kao glas Božji. Da bi kršćanin dosegnuo tu razinu zrelosti, potreban je odgoj, upravo odgoj savjesti.⁶⁹ Bez odgoja savjesti nema zrele savjesti, a bez zrele savjesti nema praktičkih sudova savjesti koji skandiraju Božji glas. Potrebno je danas uložiti golem napor u odgoju savjesti, jer bez toga će čovjek sve manje shvaćati savjest kao mjesto izbora između dobra i zla, a to će dovesti do posvemašnjeg gubitka osjećaja za neraskidivu povezanost savjesti i Boga.⁷⁰ To ističemo radi stanja suvremene kulture u kojoj više ne postoji jedan zajednički podijeljeni moral ili etos koji odlučno utječe na oblikovanje osobnih sudova i stavova.⁷¹ U društvu vlada praktički pluralizam⁷² koji nameće zadaću Crkvi da se posveti odgoju osobne savjesti pojedinca, jer će drugačije osobna savjest pojedinca podleći društvenom utjecaju u kojemu izgleda da je sve dopušteno, odnosno da je svatko konačno mjerilo osobnoga suda savjesti.⁷³

Zbog toga valja reći da je čovjek istodobno najbliži Bogu i najudaljeniji od Boga upravo u svojoj savjesti.⁷⁴ Nije svejedno kako čovjekova savjest skandira moralni zakon, jer upravo o tome ovisi kvaliteta i intenzitet čovjekova odnosa prema Bogu, budući da je upravo Bog upisao u čovjekovu savjest moralni zakon kojemu se treba pokoravati.⁷⁵ Da bi čovjek dosegnuo zrelost pokornosti potreban je odgoj savjesti. Trajni odgoj koji se ne može zadovoljavati samo povremenim izjavama i stalnim osudama, nego upornim dokazivanjem, trajnim poticanjem na razmišljanje i kritičko vrednovanje, neprestanim hranjenjem božanskom hranom Božje riječi i sakramenata.⁷⁶ U konačnici, sud savjesti je uvijek osoban i po tome će Bog

⁶⁹ Usp. Kathryn Lilla Cox, *Water Shaping Stone. Faith, Relationships and Conscience Formation*, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2015., 74-101.

⁷⁰ Usp. Richard M. Gula, *The Moral Conscience*, u: Charles E. Curran (ed.) *Conscience. Readings in Moral Theology, No. 14.*, Paulist Press, New York – Mahwah, N. J., 2004., 54-55.

⁷¹ Usp. Eberhard Schockenhoff – Christiane Florin, *Gewissen. Eine Gebrauchsanweisung*, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2009.

⁷² Usp. Jocelyn Maclure – Charles Taylor, *Secularism and Freedom of Conscience*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 2011., 81-84.

⁷³ Usp. Anthony R. Lusvardi, *The Law of Conscience. Catholic Teaching on Conscience from Leo XIII to John Paul II*, u: *Logos*, 15 (2012.) 2, 24-28.

⁷⁴ Usp. James F. Keenan, *Redeeming Conscience*, u: *Theological Studies*, 76 (2015.) 1, 129-147.

⁷⁵ Usp. Aniceto Molinaro, *Riflessioni sulla Dignitatis humanae*, u: *Gregorianum*, 88 (2007.) 4, 807.

⁷⁶ Usp. Josef Fuchs, *Personal Responsibility – Christian Morality*, Georgetown University Press, Washington, D.C., - Gill and Macmillan, Dublin, ⁹1981., 216-218.

suditi svakog čovjeka. Nitko ne može niti ima ovlast zamijeniti ili nadomjestiti osobni sud savjesti. Pred Bogom je mjerodavan samo osobni sud savjesti. Na nama je da učinimo sve da osobni sud savjesti pojedinca postane istinit i ispravan u svakoj konkretnoj stvari, da mu ispunjenje bude evanđeoska zapovijed ljubavi prema Bogu i bližnjemu, kako to izjavljuje Koncil.⁷⁷

8. DOSTOJANSTVO RAZUMA, ISTINA I MUDROST

Još prije negoli je progovorio o dostojanstvu moralne savjesti Koncil u *Gaudium et spes* izlaže dostojanstvo uma, istine i mudrosti. Ovaj dio kao da čini okosnicu između prethodnoga izlaganja o čovjekovu ustrojstvu i kasnijega izlaganja o moralnoj savjesti i ljudskoj slobodi, jer upravo razumom čovjek ima udjela u božanskoj umu,⁷⁸ imajući na umu Tominu definiciju naravnoga moralnog zakona *participatio legis aeternae in creatura rationali*. Čovjek se stoga ne zadovoljava površinom, nego svojim umom prodire u samu bit stvari, štoviše, želi proniknuti krajnju istinu koja se nalazi skrivena u stvarima i u samome temelji svih stvari. No, racionalna djelatnost nije dovoljna, ističe Koncil, nego se ona treba usavršavati mudrošću, budući da čovjekov duh neumorno traga za istinom i dobrom koji ga od vidljivoga vode prema nevidljivome. Samo istina ima moć čovjeka osloboditi i usmjeriti ga na put dobra i pravednosti.⁷⁹ To je mudrost. Takva mudrost, izjavljuje Koncil, potrebna je našem vremenu više negoli ranijim epohama, jer čovjek je proširio svoje znanje, višestruko ga je umnožio, ali se posvuda opaža nedostatak istinske mudrosti, one mudrosti koja je kadra dati pravo usmjerenje čovjeku i njegovim naporima na planu izgradnje svijeta. Budućnost svijeta je stoga u rukama mudrih ljudi, jer, izjavljuje Koncil, „u pogibelji je buduća sudbina svijeta ako ne bude mudrih ljudi”.⁸⁰ Pravo bogatstvo krije se u mudrosti, a ne u materijalnom blagostanju, stoga su izvana siromašni narodi do danas ostali bogatiji mudrošću od bogatih naroda i u tome mogu pružiti svoju dragocjenu pomoć da se ponovno otkrije važnost i vrijednost mudrosti.

⁷⁷ Usp. GS, br. 16.

⁷⁸ Usp. GS, br. 15.

⁷⁹ Usp. Klaus Demmer, *Shaping the Moral Life. An Approach to Moral Theology*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2000., 65-67.

⁸⁰ GS, br 15; usp. Ladislav Orsy, *The Divine Dignity of Human Persons in Dignitatis humanae*, u: *Theological Studies*, 75 (2014.) 1, 16.

9. IZVRSNOST SLOBODE

Koncil izjavljuje da naši suvremenici uvelike cijene slobodu i za njom strastveno tragaju, ali da je često promiču na krivi način, u smislu kao da je sve dopušteno ako čovjeku godi pa i samo zlo ako mu pruža zadovoljstvo. Koncil oduševljenje suvremenoga čovjeka slobodom ovako definira: „Prava je, pak, sloboda izniman znak božanske slike u čovjeku. Bog je, naime, htio čovjeka prepustiti rukama njegove vlastite odluke (usp. Sir 15,14), tako da iz vlastite pobude traga za svojim Stvoriteljem te da, prijanjajući uz njega, slobodno prisprije do potpuna i blažena savršenstva.”⁸¹ Zbog toga samo ljudsko dostojanstvo zahtijeva da on postupa prema svjesnom i slobodnom izboru, budući da se samo u slobodi može okrenuti dobru, dakle i Vrhovnome Dobru – svome Stvoritelju, i samo kao slobodno biće može prispjeti do vječnoga života.

Nažalost, danas smo svjedoci da je koncilska konstatacija o pojavama promicanja slobode na krivi način poprimila široke razmjere, štoviše, može se tvrditi da u suvremenoj kulturi prevladavaju pojam i praksa slobode koji su odviše zaokupljeni vremenitim i prolaznim, previše usredotočeni na subjektivne želje i prohtjeve, presudno utjecajni na oblikovanje uvjeta i zahtjeva zajedničkoga života u društvu tako da svjedočimo već prije spomenutom fenomenu radikalnog individualizma koji otkriva čovjeka pojedinca zatvorenoga u sebe samoga, dakle, zatvorenoga za drugoga i druge.⁸² Pred sobom često imamo jednu monadu koja u svome mišljenju i u svojim pravima vidi punu mjeru svoga ljudskog dostojanstva.

Čovjekova je sloboda ipak ranjena grijehom i potrebna je milosti otkupljenja. Svoju usmjerenost prema Bogu, a to znači i prema istini i prema dobru čovjek može učiniti potpuno djelotvornom samo pomoću milosti Božje.⁸³ „Krist nas je za slobodu oslobodio!” (Gal 5,1). Otkupljena sloboda jedina je dostojna zvati se punim imenom ljudska sloboda.⁸⁴ Dakako, na koncu će svatko položiti račun Bogu o svome životu, a vjerujemo da Kristova milost djeluje nevidljivo i tajnovito i u onima koji ne vjeruju izričito u Krista, ali svejedno Crkva ne može odustati od istine da je cjelovita djelotvornost čovjekove slobode čovjeku darovana samo u slobodi za koju nas je Krist oslo-

⁸¹ GS, br. 17.

⁸² Usp. EG, br. 119.

⁸³ Usp. GS, br. 17.

⁸⁴ Usp. Josef Fuchs, *De liberate religiosa et de liberate religiosi Christi*, u: *Gregorianum*, 47 (1966.) 1, 41-52.

bodio.⁸⁵ U tome se sastoji istina i punina dostojanstva ljudske slobode, jer to odgovara cjelovitoj istini samoga ljudskog dostojanstva. Drugo ime za cjelovitu istinu o ljudskom dostojanstvu je, dakle, Isus Krist, pravi Bog i savršeni Čovjek.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Koncilski nauk o dostojanstvu ljudske osobe kako ga nalazimo u dva dokumenta Drugoga vatikanskog koncila *Gaudium et spes* i *Dignitatis humanae* polazi od temeljne istine kršćanske objave koja naučava da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju (usp. Post 1, 26-27). Čovjek je stvoren slobodan i razuman. Sposoban je spoznati dobro i zlo te izabrati između dobra i zla. Taj glas i spoznaja skandira u dubini savjesti u kojoj je čovjek najdublje vezan s Bogom. Iz toga najdubljeg odnosa s Bogom proizlazi poziv na vjernost moralnom zakonu. Čovjek sa svojim dostojanstvom središte je Božjeg djela stvaranja, što u današnjoj kulturi ekskluzivnog humanizma i radikalnog individualizma dovodi u pitanje istinu o temelju ljudskog dostojanstva, a time i o ljudskim pravima koja proizlaze iz dostojanstva i ima nesagledive posljedice za razumijevanje čovjeka. Zbog dubokih i brzih promjena Koncil je iznova podsjetio Crkvu i ljude dobre volje da se u središtu svega stvaranja nalazi čovjek sa svojim nepovredivim dostojanstvom. Prema tome, svjetlom vjere koja dublje osvjetljava ovu temeljnu antropološko-teološku istinu Crkva je pozvana da promiče, štiti, čuva nepovredivost ljudskog dostojanstva. Ljudsko je dostojanstvo, kao što nam govori kršćanska objava, narušeno grijehom – otpadom od Boga. Znamo da su grijeh i dostojanstvo intimno povezani, što nam govori o dramatičnosti koju grijeh ima na stanje ljudskog života u moralnom i materijalnom smislu. No takvo čovjekov stanje nije zadnja Božja istina o čovjeku. Bog, Otac Gospodina našega Isusa Krista čovjeka je ozdravio svojom ljubavlju i milosrđem, iskazujući mu milost prijateljstva, blizine i spašenja. Upravo u otajstvu Božjeg utjelovljenja u Isusu Kristu vidimo obnovu ljudskog dostojanstva. Razumijevanje čovjeka otkriva se u otajstvu osobe Isusa Krista. Danas smo svjedoci grubog gaženja i povrede ljudskog dostojanstva koje je stvorilo svojevrstnu kulturu smrti, pogrešan, zagušljiv antropocentrizam, moralni relativizam koji skončava u nasilnoj redukciji ljudskog dostojanstva. Koncilski nauk o cjelovitoj antropologiji i danas je siguran kompas u promicanju, zaštiti ljudskog dostojanstva koje svoj izvor ima u Bogu.

⁸⁵ Usp. Hans-Joachim von Sander, *Theologische Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute*, 733.

Upravo nadahnuti koncilskim naukom pozvani smo na promicanje cjelovite istine o čovjeku, na način razvijanja nove sinteze sposobne da uđe u dijaloški odnos s izazovima koji su se nadvili nad čovjeka. Promicanje i zaštita ljudskog dostojanstva proizlazi iz bogatog vrela kršćanske objave koju nam je također posadašnjio koncilski nauk o dostojanstvu čovjeka – osobe.

DIGNITY OF HUMAN PERSON ACCORDING TO TEACHINGS
OF SECOND VATICAN COUNCIL IN LIGHT OF CONTEMPORARY
CULTURAL DYNAMICS

Summary

The authors of this paper depart from the conciliatory understanding of human dignity as presented by the Second Vatican Council in two documents, in the pastoral constitution of the *Gaudium et Spes* on the Church in the contemporary world and the *Dignitatis Humanae* Declaration on freedom of belief. Today's contemporary crisis shows a deep crisis of understanding of human person from whom the violation of human dignity results. Challenges and difficulties caused by the anthropocentrism of modern culture have lost the dimension of human transcendence. The Council's science of human dignity shows that it is necessary and necessary to understand a person in relation to God whose image created man and to the image of Jesus Christ – a perfect man who, by incarnation of man, elevated himself to a very high dignity, thereby healing human dignity from sin. The contemporary crisis of human dignity in the light of cultural dynamics shows the radical drama of rejecting God on the one hand and trampling human dignity on the other. As a source and the beginning of all life, God is an absolute source and guarantor of human dignity. In the light of theological and anthropological understanding of human dignity, it is necessary to start from the complete understanding of human person just as the Council's science about man shows us. Man is the centre and peak of God's work of creation and as such bears the mark of the image of God (cf. Post 1, 26-27), and is called to a true life that comes to him from the hot Christian revelation.

Keywords: God, Jesus Christ, man, dignity, conscience, freedom, reason.